Шаир-драматург Һ. Чавидин анадан олмасынын 75 иллийи

КӨРКӘМЛИ СӘНӘТКАР

XX әср романтик ше'римизин көркәмли нүмайәндәси Һүсейн Чавид Расизадәнин анадан олмасы күнүндән 75 ил кечир. О, 1882-чи илин 24 октябрында Нахчыван шәһәриндә руһани аиләсиндә анадан олмушдур. Ибтидаи тәһсилини моллаханада алан Чавид бир ил Тәбриздә охуяраг фарс вә әрәб дилләрини өйрәнмишдир. Сонралар (1905-чи илдә) Истамбула кедән вә орада тәһсилини давам этдирән шаирә о заманкы Түркийә шаирләринин тә'сири олмушдур. Бу чәһәт онун илк шеирләриндә, һабелә «Баһар шәбнәмләри» адлы шеирләр китабында топланан бә'зи әсәрләриндә өзүнү көстәрмишдир.

1910-чу илдә Нахчывана гайытдыгдан сонра Чавид әдәби-педагожи фәалиййәтлә мәшғул олмуш, бир сыра драм, поэма вә лирик шеирләрини дөври мәтбуатда вә айрыча китаб шәклиндә нәшр этдирмишдир. Шаирин Азәрбайчан мәтбуатында илк ше'ри 1907-чи илдә «Фүюзат» журналында чап олунмушдур. Бурада о, кәдәрли һиссләриндә охучулары таныш этмәк истәйир. Шеирдә бу кәдәрин сәбәби вәтәнин пәжмүрдә һалы кими көстәрилир.

Шаир вәтәнин белә бир вәзиййәтдә галмасынын әсас сәбәбини гәфләтдә көрүр, халгы маарифә, мәдәниййәтә чағырыр. Бунунла бирликдә о, зүлм вә истибдаддан шикайәтләнир, үмидини кәләчәйә бағлаяраг «вардыр үмид сүбһ-игбала» дейир. Лакин Чавидин дүшүндүйү кәләчәк чох думанлы вә мүчәррәддир.

Азәрбайчан буржуа синфинин 1905-чи ил рус ингилабындан сонракы вәзиййәти шаири тә'мин этмәмишди. Чүнки бу дөврдә буржуазия милли азадлығы сатмышды. Буржуазиянын ачыгдан-ачыға белә мүртәче чәбһә тутдуғуну көрән сәнәткарлар тәдричән ондан узаглашмыш, һәтта бә'зиләри она гаршы мүбаризә дә этмишләр. Чавидин дә өз мүһитиндән узаглашмасыны, өз өлкәсиндән кәнарда мөвзу ахтарма хүсусиййәтләрини, шаирин һуманист идеяларыны бунунла да изаһ этмәк олар ки, о дөврдә Азәрбайчан буржуазиясынын тутдуғу сияси йол шаири тә'мин этмәдийиндән, о өз әсәрләри үчүн бу синифдән гәһрәман тапа билмирди. Лакин Чавид пролетариатын гүдрәтинә дә бәләд дейилди. О, пролетариата дөврүн ән мүбариз, ән ингилабчы синфи кими дейил, чох ишләйиб, аз пул алан языг бир күтлә кими һүсн-рәғбәт бәсләйирди.

Шаирин «Мәс'уд вә Шәфигә» адлы поэмасы XX әсрин илк он илиндә Бакы пролетариатына һүсн-рәғбәтинин вә капиталистләрә гаршы мәнфи мүнасибәтини тә'йин этмәк үчүн характердир. Узагдан көрүнән нефт буругларыны мешә зәнн эдән Шәфигә илә Мәс'уд арасында мараглы бир сөһбәт башлайыр. Мәс'уд Шәфигәнин хәялпәрвәрлийинә күләрәк, гызын «шаиранә сәрвәтан» адландырдығы бу ерләрин реал вә дәһшәтли мәнзәрәсилә ону таныш этдикдә, мә'лум олур ки, узагдан мешәйә бәнзәйән һәмин буругларда «заваллы инсанлар» бир тикә чөрәк үчүн чалышмагдадырлар. «Һәяты күлдүрәчәк бир үмидә бағланан» бу фәһләләрин яшайышы дөзүлмәз дәрәчәдә ағырдыр. Мазут ахан гуюлар сәадәт мәнбәи, ахыб кедән сулар гызыл олса да, бунлардан фәһләләрә һеч бир шей чатмыр.

Һ. Чавидин бу гәнаәти яшадығы истисмарчылар дүнясына мәнфи мүнасибәтиндән доғур. Яшадығы һәят ону тә'мин этмәдийи үчүн хәялы узаглара учур:

Мән истәрәм ки, көзәлләр, бүтүн көзәлликләр
Узаг-узаг, пәк узаг бир үфүгдә әйләнсин.
Узаг вә инчә тәбәссүмләрилә шаму сәһәр,
Һәята нури-сәфа сәрпәрәк чичәкләнсин.
Әвәт, узагда сәадәт вар, эшгә һөрмәт вар,
Яхын зәһәрлидир, амма узагда чәннәт вар.

«Узаг» мәфһуму алтында шаир һаралары дүшүнүрдү? «Узагда чәннәт вар» дейәркән о, Түркийә, Иран вә я Авропаны нәзәринә кәтирә билмәзди. Чүнки бу ерләрин һамысында XX әсрин илк он илиндә чахнашмалар, вурушмалар, зүлм, истисмар вә сәнәткар хәялыны күсдүрән башга ичтимаи дәрдләр давам эдирди. Мәһз буна көрә дә о, чәннәт кими тәсәввүр этдийи «узаглары» я хәялында ярадыр, яхуд да кечмиш тарихләрдә ахтарырды. Мүчәррәд романтикая вә тарихи мөвзулара мейл дә бурадан доғурду. Мүасир һәята шаирин гәһрәманлары мәнфи мүнасибәт бәсләйирдиләр.

Һуманист көрүшләрилә әдәбиййата кәлән шаирин ярадычылығы 1905-чи ил рус ингилабындан сонракы дөврә тәсадүф эдир. Истәр Русия, истәрсә дә Иран, Түркийә вә башга өлкәләрдә ингилабын мәғлубиййәтиндән сонракы иртича илләри, нәһайәт, биринчи дүня мүһарибәси онун бәдбинләшмәсинә сәбәб олур. Һәр чүр ган төкмәйин

зиддинә олан Чавид хүсусән биринчи дүня мүһарибәсинә гаршы чыхырды. Әйни заманда, шаир билмирди ки, халгын мәнафеи бу мүһарибәни дахили вәтәндаш мүһарибәсинә чевирмәкдә, буржуа һакимиййәтини вә империализми йыхмагдадыр. Чавид:

О топ-түфәнк, о гылынчлар, зәһәрли гумбаралар,
Нә истәр, аһ, нә үчүн бөйлә курлайыб парлар?

дейә мүһарибәйә гаршы чыхса да, бу э'тираз биртәрәфли олдуғундан пролетариатын силаһланмасы, вәтәндаш мүһарибәсини кенишләндирмәси фикриндән чох узаг иди.

Һ. Чавидин мүһарибә әлейһинә язылмыш лирик шеирләриндән башга мәшһур «Иблис» п'еси дә вардыр. Мүәййән ярадычылыг йолу кечдикдән сонра гәләмә алынан бу мәнзум драм өз фәлсәфи вә бәдии дәйәрилә мүәллифин бир чох әсәриндән фәргләнир.

Иблис симасында шаир истисмарчы синифләрин—шаһларын, султанларын, кралларын үмумиләшмиш образыны ярадыр вә белә бир нәтичәйә кәлир ки:

Иблис, о нәдир? Чүмлә хәянәтләрә баис,
Я һәр кәсә хаин олан инсан нәдир? Иблис!

Шаирин Иблисә гаршы гоюлмуш Ариф кими мүсбәт гәһрәманлары исә мүбаризәдә ачизлик көстәрир, гуртулуш йолуну ерләрдә йох, көйләрдә ахтарырлар.

Биринчи дүня мүһарибәсиндән сонракы һадисәләр кетдикчә Чавиди даһа чох марагландырыр, «Шейда» п'есиндә бу һадисәләр нисбәтән даһа айдын бир шәкилдә өз бәдии ифадәсини тапыр.

«Шейда»да шаир өз мөвзууну Азәрбайчан һәятындан алыр. Бурада Азәрбайчан буржуазиясы илә фәһләләр арасында кедән мүбаризәләрдән бә'зи эпизодлар верилир. Фәһләләрин охудуглары ингилаби маһнылар капиталистләри дәһшәтә салса да, онлар өз мүбаризәләриндә ардычыл дейилләр. Һәтта Шейда белә, мүбаризәдән узаглашыр, фәрди арзуларыны ичтимаи арзуларындан үстүн тутур. Буна бахмаяраг бу п'ес шаирин ярадычылығында ирәлийә доғру бир аддым кими гиймәтләндирилә биләр. Бурада Мәчид Әфәнди, Әшрәф бәй кими буржуа нүмайәндәләринин мәнфи планда верилмәси, вәрәм хәстәлийинә тутулан Юсиф, голу мәтбәәдә әзилдийи үчүн «тәк ал ишә ярамаз» дейә ону ишдән гован капиталистә гаршы мүбаризә апаран Гара Муса вә үмумән дикәр фәһлә нүмайәндәләринин мүсбәт планда тәсвири Чавид ярадычылығында әламәтдар бир һадисәдир. Нәһайәт, онун мүсбәт гәһрәманлары феврал ингилабыны севинчлә гаршылайыр: «Истибдад һейкәли деврилди, Русия чарлығы мәһв олду, сәадәт күнәши парлайыр, һүрриййәт пәриси күлүмсәйир» дейирләр.

Һ. Чавидин 1917-чи ил феврал ингилабындан сонракы вәзиййәтә аид башга бир әсәри дә характердир. Бу ингилабдан сонра кечән бир нечә ай әрзиндә көзләдийи һәгиги азадлығын хәял олдуғу гәнаәтинә кәлән шаир «Һәрб аллаһы гаршысында» адлы ше'рини язмышдыр. Бакыда язылан бу ше'рин алтында «17 нисан 1917-чи ил» тарихи гоюлдуғундан һадисәләрин мүвәггәти һөкумәт дөврүнә аид олдуғуну тә'йин этмәк чәтин дейилдир. О, ше'ринин бир еринда ингилаба ишарә эдәрәк дейир:

Зүлмәт дағылды, зүлмү-фәсад олду пайимал,
Һәр ердә санки һәггү-әдаләт күлүмсәйир.
Ал байрағын ганадлары алтында пүрмәал,
Һәр чөһрә, һәр додаг сачыйор ләм'ә-ләм'ә нур.
Һүрриййәт? Аһ, о мәнчә фәгәт дадлы бир хәял!
Дүняда вармы һүрр, әчәба? Иштә бир суал!

Һ. Чавидин ингилабдан әввәл яздығы әсәрләр ичәрисиндә «Шейх Сән'ан» да хүсуси ер тутур. Отуз ил дини тәрбийә алан Шейх Сән'анын күрчү гызы Хумары севмәси вә йүксәк эшг мүгабилиндә бүтүн дини ганунлары тапдалайыб кечмәси өз дөврү үчүн чох мүсбәт бир һадисәдир. «Шейх Сән'ан» бу күн белә сәһнәмиздә мүвәффәгиййәтлә нүмайиш этдирилир.

Һ. Чавид Совет һакимиййәти дөврүндә он беш илдән артыг языб яратмышдыр. Ингилабын илк илләриндә «Пейғәмбәр», «Топал Теймур» кими тарихи п'есләрилә онун хәялы сосялист һәятымыздан чох-чох узаглара учса да, ахырадәк бу сәвиййәдә галмады. Хүсусән, РК(б)П МК-нын 18 июн 1925-чи ил тарихли гәтнамәсиндән сонра шаир өз гәләмилә ени тәләбләрә чаваб вермәйә чалышды. Азәрбайчанда Совет һакимиййәти гурулмасы нәтичәсиндә яранан ени һәятымызла көһнәнин мүгайисәсиндән бәһс эдән «Телли саз», Күрчүстанда Совет һакимиййәти уғрунда кедән мүбаризәләри вә алдә эдилән гәләбәнин бәдии тәсвирини верән «Дәли княз», мүтләгиййәт гурулушунун ифшасына һәср олунмуш «Сәявуш» п'есләри, һабелә ени һәятдан, бейнәлхалг мәсәләләрдән, гадын азадлығындан бәһс эдән мүхтәлиф лирик шеирләри, хүсусән бөйүк һәчмли «Азәр» әсәри, даһа сонра Азәрбайчанда Совет һакимиййәтинин 15 иллийи илә әлагәдар олараг Халг Комиссарлары Совети тәрәфиндән э'лан олунмуш мүсабигәдә мүкафата лайиг көрүлмүш «Хәйям» п'еси Чавид ярадычылығындакы дөнүшү көстәрән нүмунәләрдир. Бу әсәрләрдә айры-айры сәһвләр олса да, онлар идея-бәдии чәһәтдән халга хидмәт этмәк истәйән бир сәнәткарын ярадычылығындакы дөнүшү дә бүтүн айдынлығы илә әкс этдирир.

Сосялист ингилабындан сонра «Пейғәмбәр», «Топал Теймур» кими тарихи идеализә эдән, идея истигамәтилә мүасир тәләбләрә чаваб верә билмәйән әсәрләр язмыш Һ. Чавидин 1925—26-чы илләрдә нәшр эдилән «Афәт» п'есиндә буржуа чәмиййәтиндә әхлаг дүшкүнлүйү үзүндән гадынларын башына кәлән фәлакәтләрин реал сәһнәләри верилмишдир. Йохсул аиләдән чыхмыш Афәт, Өздәмир адлы бир сәрхоша сатылыр. Һамынын пәрәстиш этдийи бу көзәл гадын сәрхош әри тәрәфиндән һәр аддымда тәһгир олунур. Гыз бу тәһгирләрә дөзмәйәрәк, она яхынлашан доктор Гаратая әрә кедир. Лакин буржуа чәмиййәтиндә бөйүйән доктор да Афәт хошбәхт бир һәят гура билмир, чүнки о, Афәти бурахыб башга бир гызла эвләнмәк истәйир. Бәдбинләшән Афәт даһа кимсәйә көнүл вермир, нәтичәдә севдийи доктордан интигам алараг ону өлдүрүр, өзү дә зәһәр ичиб һәлак олур.

Афәтин фачиәли талеи буржуа чәмиййәтинә, саф гәлбли инсанларын фәлакәтинә сәбәб олан адамлара гаршы охучуларда нифрәт һисси оядыр.

Лакин Чавид кими исте'дадлы бир сәнәткардан совет охучулары дөврүн тәләбләринә уйғун йүксәк кейфиййәтли әсәрләр көзләйирдиләр. 20-чи илләрин биринчи ярысындакы әсәрләрилә, о, бу тәләбә чаваб верә билмирди. Мәһз буна көрә дә ярадычылыг аләминдә кедән мүбаризәләрдәки тәнгид һәдәфләриндән бири дә Чавид иди. Шаир сонракы әсәрләриндә бу тәнгидләрдән мүәййән нәтичәләр чыхармышды. «Нил яврусу» ше'риндә инкилис ишғалчыларынын Мисир халгынын башына кәтирдийи мүсибәтләр бөйүк бир эһтирасла тәсвир олунмушдур. Шаир әрәбләри интигама чағырыр, онун Шәмсә адлы гыз гәһрәманы инкилисләр тәрәфиндән өлдүрүлмүш атасынын вә Мисир халгынын интигамыны чәсарәтлә алыр, инкилис лордуну өлдүрүр.

Октябр сосялист ингилабынын 10-чу илдөнүмү мүнасибәтилә нәшр этдирдийи «Сәлманын сәси» ше'риндә гадынларын ингилабдан әввәлки һүгугсуз вәзиййәтилә сонракы хошбәхт һәятыны мүгайисә эдән шаир гадына мүрачиәтлә: «Ингилаб атәши парлатды сәни» дейир. Яхуд «Үсян» ше'риндә о, чадрая, көһнәлийин галыгларына, көһнә әлифбая, инкишафымыза мане олан адәт вә ән'әнәләрә гаршы чидди бир эһтирасла үсяна чағырыр вә бу нәтичәйә кәлир ки:

Һәр фәлсәфә, ганун дәйиширкән,
Бир нөгтәдә дурсан да, дүшүнсән,
Мәгбәр япачаглар кәмийиндән!

1920-чи илләрин ахырлары вә 1930-чу илләрин әввәлләриндә шаирин фәһлә һәятына аид дә бир нечә ше'ри чап олунмушдур. О, Алманияда икән Рур мә'дәнләриндә ишләйән фәһләләрин ағыр һәятыны көрмүш, онларын капиталистләрә гаршы мүбаризәләринин шаһиди олмуш вә «Көмүр мә'дәниндә» ше'риндә буну әкс этдирмишдир. Белә әсәрләрилә Совет һакимиййәти платформасында дуран вә сосялизм гуручулуғунда иштирак этмәйә чан атан бир сәнәткар олдуғуну исбат эдән Һ. Чавид Совет Язычылары Иттифагына үзв гәбул олунду.

Һ. Чавид совет язычысы кими ени-ени әсәрләр язмаға чан атыр вә кетдикчә даһа чох мүвәффәг олурду.

Һ. Чавид өз шеир вә драмаларылә нәзәри чәлб эдән гүдрәтли бир сәнәткардыр. Онун әдәби ирсини, зиддиййәтли ярадычылыг йолуну әтрафлы өйрәнмәк, айры-айры әсәрләринә марксист-ленинчи әдәбиййатшүнаслыг чәбһәсиндән дүзкүн гиймәт вермәк алимләримизин борчудур.

Чәфәр ХӘНДАН

Натүрморт жанры һаггында гейдләр

Сосялист реализми инчәсәнәтинин бәдии имканлары олдугча кениш, тәсвир васитәләри мүрәккәбдир. Сосялист реализми методу сәнәткарын өз фәрди ярадычылыг хүсусиййәтләрини һәртәрәфли инкишаф этдирмәк үчүн имкан ярадтығы кими, мүхтәлиф жанрларын да инкишафыны нәзәрдә тутур. Совет рәссамлығында тематик шәкил, портрет вә мәнзәрә жанрлары илә бир сырада натүрморт саһәсиндә дә чидди наилиййәтләр әлдә эдилмишдир.

Натүрморт жанры да мүһүм һәяти мәзмуну, дөврүмүзүн руһуну ифадә этмәк имканына маликдир. Лакин тематик шәкилләрдән, портрет вә мәнзәрәләрдән фәргли олараг натүрмортун спесифик идея-эстетик хүсусиййәтләри вардыр.

Натүрмортун тематик шәкилләрдә тутдуғу мөвгеи дә гейд этмәмәк олмаз. Одур ки, мәишәт жанрынын ән яхшы нүмунәләриндә биз көзәл натүрморт нүмунәләринә дә тәсадүф эдирик. Белә һалларда натүрморт икинчи дәрәчәли әһәмиййәтә малик олса белә, мүхтәлиф шейләри тәсвир этмәдән персонажлар һаггында долғун мә'лумат вермәк чәтин олур.

Бүтүн бунлар көстәрир ки, натүрморт жанры рәссамын рәнк гаврайышыны, натураны дүзкүн көрмәк исте'дадыны артырдығы кими, мүасир һәятымызын мәзмунуну спесифик дилдә ифадә эдән әсәрләрин мейдана чыхмасына да шәраит ярадыр.

Сон илләрдә Азәрбайчан рәссамлары арасында да натүрморт жанрына мараг артмышдыр. М. Абдуллаев, Б. Мирзәзадә, Т. Тағыев, Г. Сейфуллаев, Т. Садыгзадә, Х. Сәфәрова, Ш. Мангасаров вә башгалары бир сыра натүрморт нүмунәләри яратмышлар.

Азәрбайчан совет рәссамлығында натүрморт жанры, әсас э'тибарилә, мүһарибәдән сонракы илләрдә инкишаф этмәйә башламышдыр. Бу да рәссамларымызын ярадычылыг просесиндә мүчәррәд гурашдырмачылыгдан узаглашараг чанлы натураны һәртәрәфли өйрәнмәйә чәһд этмәләри илә әлагәдар олмушдур.

Рәссам Б. Мирзәзадәнин һәлә 1942-чи илдә ярадтығы «Гырмызы зонтикли», Т. Тағыевин «Күл букети», «Гызыл күлләр», С. Саламзадәнин «Чичәкләр» кими натүрмортлары Үмумиттифаг рәссамлыг сәркиләриндә нүмайиш этдирилмишдир. Сонралар рәссамларымыз натүрморт жанрына даһа тез-тез мүрачиәт этмәйә башламышлар.

Рәссам Т. Тағыев натүрморт жанрына хүсуси мараг көстәрир. О, һәлә 1940-чы илдә «В. И. Ленин иш отағында» адлы бөйүк әсәриндә предметләри мәһарәтлә тәсвир этмишди. Сон илләрдә чәкмиш олдуғу натүрмортлардан бириндә Тағыев ағ сүфрә илә өртүлмүш маса үзәриндә гызыл күл дәстәсинин тәсвирини верир. Бу натүрмортда мөвзу чәһәтдән йығчамлыг вардыр ки, бу да предметләрин хүсусиййәтини, рәнкләрини вә маһиййәтини үзә чыхармаға имкан вермишдир. «Гызыл күлләр» адлы дикәр натүрмортунда, рәссам даһа мүрәккәб бир мәсәлә һәлл этмәйә чалышмышдыр. Үстү шишә илә өртүлмүш маса үзәриндә мүхтәлиф һәчмли вә формалы габлар, һабелә оюнчаглар дүзүлмүшдүр. Композисиянын мәркәзиндә ири һәчмли вазада бөйүк гызыл күл дәстәси көрүнүр ки, бу да натүрмортун мәзмунуну мүәййәнләшдирир. Мүәллиф, тәравәтли гызыл күл дәстәсини чох көзәл тәсвир этмишдир. Лакин композисия чәһәтдән натүрмортда мүәййән пәракәндәлик нәзәрә чарпыр ки, бу да тамашачынын диггәтини яйындырыр. Натүрмортда шейләрин һәддән чох олмасына Тағыевин башга бир натүрмортунда да тәсадүф эдирик. Биз, күл дәстәси вә шампан бутулкасыны тәсвир эдән натүрморту нәзәрдә тутуруг. Бурада көй рәнкли вазадакы гызыл күлләр, башга бир вазадакы чөл чичәкләри, шампан бутулкасы вә гәдәһләр, стәканлар вә саирә композисияны ағырлашдырдығы кими, натүрмортун мәзмун вәһдәтини дә позур. Әлбәттә, деталларын ишләнмәси вә үмумиййәтлә сәнәткарлыг сәвиййәси үзрә натүрморт диггәтәлайигдир.

Т. Тағыевдән фәргли олараг рәссам М. Абдуллаев өз натүрмортларыны чох ади мотивләр әсасында йығчам шәкилдә гурур. О, түнд көй парча үзәриндә сары лимонлары, ағ сүзкәчдәки көй кавалылары, ачыг рәнкли маса үзәринә төкүлмүш гырмызыянаг шафталылары, гызылы фонда парылдаян нарынчы шамамалары, гырмызы сахсы бардағын янында гара шаныны тәсвир эдәркән сечдийи натураны тамашачы гаршысында нүмайиш этдирмәйә чалышыр. Буна көрә дә һәмин натүрмортлар һәр чүр шәртиликдән узагдыр. Рәссам өз натүрмортларында әшянын кейфиййәтини дүзкүн гаврамаға хүсуси фикир верир. Бу хүсусиййәт онун «Ағ ваз» адлы натүрмортунда даһа айдын нәзәрә чарпыр. Бурада гәһвәйи маса үзәриндә ағ ваз вә онун ичәрисиндә нарынчы шамамалар бир-бирилә контраст тәшкил эдир. Һәм ваз, һәм дә фондакы мави сүфрә масанын шәффаф сәтһи үзәриндә әкс олунур. Бурада рәссам рәнк вә ишыг эффектләринин тәбии алынмасына хүсусилә фикир вермишдир.

Натүрмортда мөвзу вә фикир илә бәдии тәсвир васитәләринин, хүсусилә колоритин вәһдәти башлыча шәртләрдәндир. Рәссамларымызын ән яхшы натүрмортларында бу кейфиййәт өзүнү көстәрир. Мәсәлән, Б. Мирзәзадәнин «Вазада гызыл күлләр» адлы натүрмортунда лүзумсуз деталлара ер верилмәмишдир. Бурада күлләрин чәһрайы рәнки масанын гәһвәйи вә фонун гызылы-гәһвәйи рәнкләри илә аһәнкдарлыг тәшкил эдир.

Г. Сейфуллаев өзүнүн бир нечә натүрмортунда гызыл күлү тәсвир этмишдир. Бу натүрмортлар колорит чәһәтдән инандырычыдыр. Лакин натүрмортун бириндә вазадакы күлләр нәдәнсә чох тәхмини ишләнмиш инсан фигурасы фонунда ерләшдирилмишдир. Бу да натүрморту анлашылмаз этмишдир.

Т. Нәриманбәйовун нары, гырмызы күл дәстәсини вә рәнкарәнк парчаны тәсвир эдән натүрморту өзүнүн декоратив рәнкләрилә диггәти чәлб эдир. Бу рәссам тонлары дүрүст ишләдир вә әшянын формасыны вә һәчмини инандырычы верир.

Һәр бир рәссамлыг әсәриндә олдуғу кими, натүрмортда да тәсвирин чанлылығына вә һәятилийинә хүсуси фикир верилмәлидир. Лакин һәятилик илә иллүзия арасында фәрг вардыр. Тәсвирин һәятилийи онун даһили характеринин үзә чыхарылмасы демәкдир. Иллүзия исә заһири охшайышдан башга бир шей дейилдир вә буна чох вахт ади пешәкарлар да наил ола билирләр. Бизим фикримизчә кәнч рәссам Т. Садыгзадә өз натүрмортларында тәсвир этдийи әшянын (бүст-һейкәлләр, көһнә китаблар, скрипка, кағыз вәрәгләри, шаһмат тахтасы, боя шишәләри вә с.) ән хырда тәфәррүаты илә ишләнмәсинә хүсуси мейл көстәрир. Бу да әсәрин мәзмунуну көлкәдә бурахыр.

Ш. Мангасаровун «Әт, кәләм вә соған», «Картоф вә соған» натүрмортларында тәсвирин харичи дүрүстлүйүнә о гәдәр дә диггәт верилмәсә дә, ән ади предметләр мәзмунча ифадәли олдуғундан тамашачыя тәбии тә'сир бағышлайыр.

Натүрморт әсәрләриндә милли колорит вә рәнкарәнклик дуюлмалыдыр. Буна наил олмаг үчүн, һәр шейдән әввәл, милли тәбиәтин вә һәятын фәргләндиричи әламәтләрини тәмсил эдән әшя вә предметләрин тәсвиринә хүсуси фикир вермәли, милли эстетик зөвгү ачыб көстәрән сәчиййәви рәнк бирләшмәләри үзрә ахтарышлар апарылмалыдыр. Фикримизи изаһ этмәк үчүн халг шаири Сәмәд Вурғунун «Ядыма дүшдү» адлы ше'ринә мүрачиәт эдәк. Шаир «шамаманын тағыны», «чейранын дурушуну», «кәклийин аяғыны», «гызларын голбағыны», «гышын буз гатығыны», «яйын айраныны» тәрәннүм эдәркән доғма халгынын милли характерини ачан инчә чизкиләри сечиб тапдығы кими, рәссамларымыз да Азәрбайчан тәбиәтинин бәрәкәтини: Губанын алмасыны, Абшеронун үзүм вә әнчирини, Ләнкәранын лимон вә портағалыны, Көйчайын нарыны, Ордубадын һейвасыны, Бәрдәмирин емишини, үмумиййәтлә халгымызын рөвнәг верән шейләрини парлаг боялар илә чанландырмалыдырлар. Гой, рәссамларымызын таблоларында азад зәһмәтин бәһрәси олан болгут вә зәнкинлик өз әксини тапсын!

Нураддин ҺӘБИБОВ

„АЗӘР“ДӘН БИР ПАРЧА

Йығын-йығын ахышан автолар, трамвайлар
Чичәкли, сүслү, тәравәтли бир чаһана гошар.
Бу өлкәнин язы шән бир майис гәдәр дилбәр,
Сәфалы мәнзәрәләр руһа бусәләр сәрпәр.
Көз ишләдикчә күлүмсәр яшыл хиябанлар,
Яшылды пәнчәрә, балкон, яшылды мейданлар.
Чичәкләрин арасындан йүйүрдү афәтләр,
Учарды гәһгәләрдән гопан сәадәтләр,
Көрүлмәмиш бу «чичәк сәркиси»ндә ән рә'на
Көзәлләр бурда күлүмсәрди һәр яшыл фидана.
Фәгәт бир афәт изләр дурурду һәр көзләр,
О күн һәмән она аидди сөйләнән сөзләр.

Ады Шәмса фүсунлу бир хилгәт,
Сачар әтрафа һәп гүрур, әзәмәт.
О бахышларда бир гығылчым вар,
Һансы бир гәлбә әкс эдәрсә яхар.
Шәргин әсмәрчә бир бәдиәсидир,
Ени Мисрин өч изләйән сәсидир.
Елди илдир ки, Нили тәрк эдәрәк,
Гәрбә учмуш бу назәнин кәләбәк.
Башда һүрриййәт эшги, севдасы,
Дашыян бир әдибмиш бабасы.
Мәһбәс олмуш көзүндә һәп юрду,
«Һаг!» диләркән... бир инкилис лорду
Сүркүн этмиш, өлүмлү бир адая.
Бу хәбәрдән сөнүб битән Шәмса
Көчәрәк, әмчәсилә бир ердә
Яшайыр бөйлә гүрбәт элләрдә.
Исиниб шән мүһитә кетдикчә,
Һүснү әтрафы сәрхош этдикчә,
Онда һеј парлар эһтишаму гүрур,
Йүзү лакин нәдәнсә азча күлүр.
Дүшүнүр... Иштә даима далғын,
Чырпынан руһу нәш'әсиз... чылғын.
Даима кинли бир пәям арайыр,
Анараг Мисри, интигам арайыр...

...Бах сөнәркән күнәшин сон ишығы
Сарды мин рәнки зия орталығы.
Кечдийин йоллара бахсан һәр ер,
Дүрлү аһәнки-бәдаелә күләр.
Сохулуб шөвгилә эркәк гадына,
Һәр сәфаһәт япылыр зөвг адына.
Сүслү кашанәләрин аләми вар,
Һәр көнүл бир ени әйләнчә арар.
Бу түһаф мәнзәрәләрдән Азәр
Чох да зөвг алмады... Ялныз дилбәр,
Чанлы бир ләвһәйә мәфтун олараг,
Доғду көнлүндә бир атәшли мараг.
Бахды, Шәмса да кечир мәсту гүрур,
Инди күндүзкинә һеч бәнзәмәйир.
Пәмбә көксүндәки түлдән дуваґы
Өпмәдә бир хризантем додағы...
О шәтарәтли, күлүмсәр үздә,
Ал додагларда, о гумрал көздә
Өйлә бир инчә тәравәт варды,
Ки, бүтүн көзләри—әфсунларды.
Бахараг назилә һеј сағ-солуна,
Кирди пәк далғалы, шән бир салона.
Ики-үч хурмачығаз бир көшәдән
Ишвәкар афәти чәзб этди һәмән.
Сарды әтрафыны үч-дөрд тәләбә—
Һамы бәнзәрди үзүндән әрәбә,
Онларын умдуғу бир дадлы хәял:
Гуртулуш зөвги, кениш истиглал.

...Кечди азчыг... сырытан бир мә'мур,
Инкилис лордуна бәнзәр мәғрур,
Әзәмәт таслағы бир тип кәлди,
Ону Шәмса сүзәнтәк билди,
Көстәриб «бах!» деди: йолдашларына.
Кәлсә һәр тәһлүкә Мисрин башына
Бу бағыр чөһрәли инсандан олур,
Вәтәнин ән гара чәллады одур.
Көрүнүр сәркийи сейр этмәк үчүн
Гәрбә кечмишдир о гурназ хаин.
Дәйишиб чүмләсинин бәт-бәнизи,
Сарды һәр чөһрәйи бир нифрәт изи.
Бири галхыб деди: артыг кедәлим.
Күлдү Шәмса деди: йох, рәгс эдәлим.
Күләлим, әйләнәлим бир саәт...
Этди һәр кәс буна аз-чох һейрәт.
Рәгси әввәлдән о, һеч севмәз икән
Бу шәтарәт она кәлмиш нәрәдән?!
Көзләриндән сүзүлән ишвә, әда
Лорду чәзб этди һәмән бир анда.
Яһашыб рәгсә эдәркән дә'вәт,
Ону рәдд этмәди Шәмса... Фүрсәт!
Гошдулар рәгсә бәрабәр, мәмнун.
Кәнч әрәбләр шашырыб галды зәбун...
Лап үрәкдән гыза кин бәсләдиләр,
Она «сатгын вә шәрәфсиз!» дедиләр.
...Нәш'ә чылғынлығы лордун көзүнү
Япды бир фалчы дашы.
Мей гызыллатды бағырдан үзүнү
Салланыб дурду башы.
Сүзәрәк гыз ону, гәлбиндәки өч атәшини
Сөндүрүр гәһвә илә.
Лорда тез-тез сонараг бадә бурахмаз пешини
Ени бир ишвә илә.

...Салланыб дурду һәриф әснәйәрәк,
Етишир, —сөйләди— кәл!
Сүслү шаһанә адым вар кәрчәк,
Кедәлим, бах нә көзәл...
Ону рәдд этмәди Шәмса, кетди
Бир мүсафир кими шән,
Инкилис зөвгүнү тәбрик этди
Йолда һәр гаршы кәлән.

...Ярын эркән күнәшин дадлы гызыл бусәләри
Азәрин руһуна күл сәрпәркән,
Кейиниб чыхды бир аз динләйә бағыр шәһәри.
Бир хәбәр дуйду һәмән
Гоншулар бир ени шей көрмәк үчүн топлашараг.
Сарды һәр чөһрәйи кетдикчә мараг.
Көрүнүб гаршыда бир дәстә полис, ән арада
Кечди шәр афәти әсмәр Шәмса.
«Будур гатил, бу көзәл гыз!..» дейә эркәк нә гадын
Сүздүләр һеј ону шашгын-шашгын.
Ики гуршунла битирмиш кечә азғын лорду.
Бәлкә азчыг нәфәс алсын юрду.
Бәлкә азчыг нәфәс алсын әзилән инсанлар,
Ахмасын Нилә күнаһсыз ганлар.
Дүнкү йолдашлары нифрәтлә атаркән салону
Инди изләрди ону.
Бир илаһәйди о, һүрриййәти тәмсил эдәрәк
Көрмәк истәрди тыҝанлыгда чичәк.

Берлин.

Һүсейн ЧАВИД.

ЙОЛДАШЛЫГ ШАРЖЫ

Сөзләри С. Рүстәминдир.
Шәкилләри Н. Нәчәфгулу чәкмишдир.

МЕҺДИ СЕЙИДЗАДӘ

Дүшүнәркән юбилей күнләрими әввәлдән
Нәшриййатлар, театрлар, мәним олсун дейирәм.
Мәнә бир күлдән ағыр сөз десә бир тәнгидчи
Она аддым башы чәддим гәним олсун дейирәм.

ӘЙЮБ АББАСОВ

Шеир яздым отуз ил, кимсә хәбәр тутмады,
Бу йолда баш ағартдым, галмады ағзымда диш.
Элә ки, нәсрә кечдим, бирдән ачылды бахтым,
Шаирлик—инди билдим, ушаг-мушаг ишиймиш.

МИКАЙЫЛ АБДУЛЛАЕВ

Кәзмишәм Һиндистаны айларла гарыш-гарыш,
Бизим заманәмиздә сәйяһлыг дейил күнаһ.
Мәнә ирад тутмайын әкәр әсәрләримдә
Бәнзәтсәм ол оғлуму һиндлийә ишдир сабаһ.

БӘХТИЯР ВАҺАБЗАДӘ

Илк ше'рә башлаяркән дар кәлди дүня мәнә,
Сәнәт үфүгләриндә каһ яндым, каһ да сөндүм.
Элә ки, атдым гәдәм шеир мүлкүнә, бирдән
Үзләрдән ираг олсун әрийиб шама дөндүм.